

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Kurs işi:

Mövzu: Valyuta əməliyyatlarının təşkili

Kafedra: Bank işi

Fakultə: Maliyyə

Kurs: III

Qrup: 662

Tələbə: İbrahimov Sənan

Elmi rəhbər: i.ü.f.d. Əliyeva Təhminə (kaf.müd.müavini)

Kafedra müdiri: i.e.d, professor Zəhid Fərrux Məmmədov

Bakı – 2015

Plan:

Giriş

- 1. Valyuta əməliyyatlarının mahiyyəti, növləri və funksiyaları**
- 2. Valyuta məzənnəsi**
- 3. Valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsi və konvertasiya**

Nəticə

Ədəbiyyat

Giriş

Bazar iqtisadiyyatının hakim olduğu ölkələrdə əsasən iki pilləli bank sistemi mövcuddur. Birinci pillə Milli bank, ikinci pillə isə kredit təşkilatları, o, cümlədən kommersion bankları ilə təmsil olunur. Kommersion bankı fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitinin depozitə cəlb edilməsi həmin vəsaitin müddətlik və faizlə geri qaytarmaq şərti ilə öz adından və öz hesabına yerləşdirilməsi, fiziki və hüquq şəxslərin hesablarının açılması və aparılması əməliyyatlarının məcmusunu həyata keçirmək üçün müstəsna hüquqa malik kredit təşkilatıdır.

Kommersion banklarının fəaliyyətində passiv, aktiv və vasitəçilik əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu diplom işində əsasən valyuta əməliyyatlarını araşdırılmış, onların bazar iqtisadiyyatındakı önəmi və bugünkü vəziyyəti nəzərə çatdırılmışdır. Bildiyimiz kimi, valyuta hər bir ölkənin pul vahidi xarici ölkələr üçün valyuta adlanır. Mənası fəaliyyət deməkdir. Valyuta əməliyyatları dedikdə valyutada qiymətli kağızların dövriyyəsi zamanında yaranan pul münasibətlərinin təşkili və idarə edilməsi üzrə aparılan fəaliyyətlərdən ibarətdir.

Valyuta əməliyyatları AR-nun Mərkəzi Bankının lisenziyasını almış banklar və digər kredit təşkilatları – müvəkkil banklar - həyata keçirir. Xarici iqtisadi fəaliyyəti, o cümlədən cari valyuta əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün hüquqi şəxslər olan rezidentlər AR-də, eləcə də AR-in hüdudlarından kənarında müvəkkil banklarda xarici valyuta hesablarına, qeyri-rezidentlər isə AR ərazisindəki müvəkkil banklarda xarici valyutada və milli valyutada hesablara malik ola bilərlər. Hüquqi şəxslər olan rezidentlər AR Mərkəzi Bankı tərəfindən başqa hal müəyyən edimədikdə əldə etdikləri xarici valyutanı məcburi şəkildə müvəkkil banklardakı öz hesablarına köçürməlidirlər. Müvəkkil banklar tərəfindən rezidentlərin xarici valyuta hesablarının açılması və bu hesablar üzrə əməliyyatların aparılması qaydasını AR [Mərkəzi Bankı](#) müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən kommersiya banklarının valyuta bazarında fəaliyyəti “Valyuta Tənzimi Haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Bu qanun Azərbaycan Respublikasında valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərini, valyuta tənzimi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyətlərini və funksiyalarını, hüquqi və fiziki şəxslərin valyuta sərvətlərinə sahib olmaq, bu sərvətlərdən istifadə etmək və onlar barəsində sərəncam vermək sahəsində hüquqlarını və vəzifələrini, valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasında xarici valyutanın alınması və satılması Azərbaycan Respublikası Milli Bankının müəyyən etdiyi qaydada müvəkkil banklar vasitəsilə həyata keçirilir. Xarici valyutanın alqı-satqısı əqdləri bilavasitə müvəkkil banklar arasında, eləcə də Azərbaycan Respublikası Milli Bankının müəyyən etdiyi qayda və şərtlər daxilində fəaliyyət göstərən valyuta birjalari vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Müvəkkil bankların iştirakı olmadan xarici valyutanın alınması və satılmasına icazə verilmir.

Valyuta bazarında alqı və satqı əməliyyatlarını həyata keçirənlər fiziki və ya hüquqi şəxslər rəsmi qurumlardır. Lakin əsas çəkisi olan qrup, özəl kommersiya, sənaye və bank xaricindəki maliyyə qurumları ilə bankları əhatə edən hüquqi şəxslərdir.

1 . Valyuta əməliyyatlarının mahiyyəti, növləri və funksiyaları

Valyuta əməliyyatı (latın dilində operatio – fəaliyyət deməkdir) valyuta vahidi üzrə və valyutada qiymətli kağızların dövriyyəsi zamanı yaranan pul münasibətlərinin təşkili və idarə olunması üzrə fəaliyyətdir.

Valyuta münasibətlərinin xarakteri beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin vəziyyətindən asılıdır. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin formalarında baş verən istənilən dəyişikliklər valyuta münasibətlərinə təsir edəcəkdir, lakin burada əks əlaqə də mövcuddur. Ölkələr arasında yaranmış valyuta münasibətlərini tənzimləmək üçün isə valyuta sisteminə ehtiyac duyulur.

Valyuta sistemi- valyuta münasibətlərinin təşkilinin hüquqi formasıdır və tarixən təsərrüfat münasibətlərinin beynəlmilləşməsi əsasında formalaşmışdır. Müxtəlif dövlətlər arasında iqtisadi,siyasi, mədəni və digər münasibətlər əldə olunan əmtəə, xidmət, verilən borc, kredit, kapitalın hərəkəti və digər məsələlər üzrə valyuta münasibətləri yaradır.

Valyuta sisteminə iki tərəfdən baxmaq olar. Birincisi, o, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsi nəticəsində meydana gəlmiş obyektiv reallıqdır. İkincisi, bu obyektiv reallıq hüquqi normalarda, institutlarda, beynəlxalq sazişlərdə anlaşılır və öz əksini tapır. Bu mənada valyuta sisteminin yaradılması haqqında məqsədyönlü fəaliyyət kimi danışmaq olar.

Valyuta əməliyyatları aşağıdakılardır:

1. Valyuta sərvətlərinə mülkiyyət hüququnun və digər hüquqların keçməsi ilə əlaqədar əməliyyatlar, o cümlədən ödəniş vasitəsi kimi xarici valyutadan və xarici valyutada ödəniş sənədlərindən istifadə edilməsi;

2. Valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və göndərilməsi, eləcə də Azərbaycan Respublikasından çıxarılması və göndərilməsi;
3. Beynəlxalq pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi.

Banklar valyuta bazarının əsas qurumlarıdır. Müştərilər valyuta əməliyyatlarının böyük bir hissəsini banklar vasitəsilə həyata keçirirlər. Ayrıca beynəlxalq ödəmələrin də böyük bir hissəsinin banklar vasitəsilə reallaşdırıldığı və bankların müştəriləri ilə olan əlaqələrinin pərakəndə valyuta bazarını təşkil etdiyini qeyd etmişdik. Valyuta bazarının ikinci tərəfi isə bankların öz aralarındakı əməliyyatlar təşkil edir. Bunu banklararası valyuta bazarı və ya topdan valyuta bazarı deyilir.

Ölkəmizdə banklar valyuta əməliyyatlarını Bakı Banklararası valyuta Birjası və Mütəşəkkil Banklararası Valyuta Bazarı vasitəsilə həyata keçirilir.

Müştərilər müxtəlif məqsədlərlə milli pul əvəzində banklardan valyuta satın ala bilərlər. Satın alınan bu valyuta, valyuta tələbini təşkil edir. Milli pulun əvəzinə bu valyutaları banklara satmaqla valyuta təklifi yaranır.

Valyuta alqı-satqısında oxşar vəziyyət kapital əməliyyatlarında da özünü göstərir. Xarici kapital bazarlarında istiqraz və ya səhm almaq kimi portfel investisiyaları ilə xarici xəzinə istiqrazları, bank hesabları və digər qısa müddətli pul bazarı investisiyaları, valyuta tələb və təklif səbəbləri arasında çox əhəmiyyətli yer tutmaqdadır.

Bu gün “ev-ofis bank əməliyyatları” dünyada çox sürətlə inkişaf etməkdədir. Bu zaman müştəri xüsusi şifrələrlə öz hesabına daxil olur və hesabları üzərində əməliyyatları özü birbaşa həyata keçirir. Bu formada keçirilən valyuta əməliyyatları artıq ölkəmizdə də inkişaf edəcəyi şübhəsizdir.

Təsərrüfat əlaqələrinin beynəlmilləşməsi artdıqca milli, regional və dünya valyuta sistemləri formalaşır.

İlkin olaraq milli valyuta sistemi yaranmışdır. Bu, tarixən formalaşmış və milli qanunvericilikdə öz əksini tapmış ölkənin valyuta münasibətlərinin təşkili formasıdır. Milli valyuta sistemi ölkənin valyuta qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur.

Milli valyuta sistemi daxili pul sisteminin tərkib hissəsidir və onun xarakterik xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Lakin eyni zamanda, milli valyuta sistemi nisbətən müstəqildir və milli çərçivələrdən kənara çıxır.

Milli valyuta sisteminin əsas *funksiyaları*:

- valyuta resurslarının formalaşdırılması və istifadə edilməsi;
- ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin təmin edilməsi;
- milli təsərrüfatın funksiya göstərməsinin optimal şərtlərinin təmin edilməsi kimi ifadə oluna bilər.

Azərbaycan Respublikasının milli valyuta sistemi dünya valyuta sisteminin prinsiplərini nəzərə almaqla formalaşdırılır, çünki ölkə dünya təsərrüfatına inteqrasiya yolunu seçmişdir, 1992-ci ildən BVF üzvüdür və digər beynəlxalq valyuta-kredit və maliyyə təşkilatlarına üzvdür. Əsas pul və milli valyuta sistemi Azərbaycan manatıdır. Hazırda Azərbaycan manatı məhdud konvertasiya qaydalarına tabedir, amma ölkənin strateji məqsədi planlaşdırır ki, iqtisadiyyat sabitləşdikcə azad konvertasiya rejiminə keçsin. Çoxlu valyuta məzənnələri rejimi əvəzinə ölkə 1993-cü ildə vahid Azərbaycan manatı kursuna keçdi. Qanunverici orqan qaydaları müəyyən etdi: beynəlxalq ödəniş dövryyəsinin həyata keçirilməsi və valyuta resurslarından, beynəlxalq kreditlərdən istifadə; valyuta bazarının fəaliyyəti və onun iştirakçılarının tərkibi; valyuta əməliyyatlarının qaydaları və sair. Valyuta tənzipini həyata keçirən orqanların statusu, valyuta sisteminin əsas prinsipləri, həmçinin Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq valyuta likvidliyinin tənziplənməsi qaydası müəyyən olunmuşdur. Milli valyuta sistemi daxili pul, kredit və maliyyə sistemi ilə qarşılıqlı asılı vəziyyətə gətirilmişdir.

Dünya və regional valyuta sistemləri *beynəlxalq valyuta sistemləri* hesab edilirlər və milli iqtisadiyyatların fəaliyyətinin nəticələri ilə qarşılıqlı mübadilənin həyata keçirilməsinə xidmət edirlər.

Regional valyuta sistemi müəyyən regionun bir sıra dövlətlərinin valyuta münasibətlərinin təşkili formasıdır. Bu forma dövlətlərarası sazişlərdə və dövlətlərarası maliyyə-kredit institutlarının yaradılmasında öz əksini tapır. Regional valyuta sistemi valyuta münasibətlərinin tənziplənməsində öz mexanizmlərinə, əsasən valyutalarına və beynəlxalq hesablaşma vahidlərinin təsirinin və rolunun məhdudlaşdırılmasına əsaslanır. Avropa valyuta sistemini,

Asiya, Afrika və Latin Amerikasının regional inkişaf banklarını, Asiya Klirinq İttifaqını və sair göstərmək olar.

Dünya valyuta sistemi dünya təsərrüfatı çərçivəsində valyuta münasibətlərinin təşkilinin qlobal formasıdır. Bu forma çoxtərəfli dövlətlərarası sazişlərlə əsasında beynəlxalq valyuta-kredit və maliyyə təşkilatları tərəfindən tənzimlənir.

Dünya valyuta sistemi özündə bir tərəfdən valyuta münasibətlərini digər tərəfdən isə valyuta mexanizmini əks etdirir. **Valyuta münasibətləri** fiziki və hüquqi şəxslərin, firmaların, bankların beynəlxalq hesablaşma, kredit və valyuta əməliyyatlarını həyata keçirmək məqsədilə valyuta və pul bazarlarında gündəlik olaraq girdikləri əlaqələri özündə birləşdirir. **Valyuta mexanizmi** hüquqi normaları və bu normaları həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə əks etdirən alətləri özündə birləşdirir.

Dünya valyuta sisteminin əsas elementləri aşağıdakılardır:

- milli və kollektiv ehtiyat valyuta vahidləri;
- beynəlxalq likvid aktivlərinin tərkibi və strukturu;
- valyuta paritetləri və məzənnələri mexanizmi;
- valyutaların qarşılıqlı dönərlilik şərtləri;
- beynəlxalq hesablaşmaların formaları;
- beynəlxalq valyuta bazarları və dünya qızıl bazarı rejimi;
- valyuta-maliyyə münasibətlərini tənzimləyən dövlətlərarası təşkilatlar.

Dünya valyuta sistemi ilk növbədə dünya təsərrüfatı vəzifələrini həll edir ki, bu da onun funksiyalarında öz əksini tapır. Dünya valyuta sisteminin **əsas funksiyaları** kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin vasitəçilik yolu ilə əlaqələndirilməsi;
- dünya təsərrüfatı çərçivəsində ödəmə-hesablaşma dövriyyəsinin təmin edilməsi;

- normal təkrar istehsal prosesi və istehsal edilən məhsulların fasiləsiz realizəsi üçün lazımi şəraitin təmin edilməsi;
- milli valyuta sistemləri rejimlərinin tənzimlənməsi və koordinasiyası;
- valyuta münasibətləri prinsiplərinin unifikasiyası və standartlaşdırılması.

Müasir dünya valyuta sistemi ayrıca bir sistem kimi fəaliyyət göstərmir, milli və beynəlxalq valyuta sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı təsirindən çıxış edərək formalaşır. Təsərrüfat həyatının beynəlmilləşmə dərəcəsi artdıqca bu valyuta sistemləri arasında sərhədlər yavaş-yavaş silinir. Ayrıca bir milli valyuta sistemində baş verə biləcək mənfi meyillər regional və dünya valyuta sistemlərinə mənfi təsir göstərə bilər, regional valyuta sistemində həyata keçirilən islahatlar isə həm müxtəlif milli sistemlərdə, həm də ümumilikdə dünya valyuta sistemində ciddi dəyişikliklərlə nəticələnə bilər.

Milli və beynəlxalq valyuta sistemləri bir sıra oxşar elementlərdən ibarətdirlər. Lakin bu elementlər müxtəlif vəzifə və funksiyaları yerinə yetirirlər və bəzi elementlərin şərtlərini əks etdirirlər.

Valyuta əməliyyatlarını səlahiyyətli bank statusuna malik olan banklar həyata keçirir. Səlahiyyətli bank – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından xarici valyuta ilə əməliyyatları həyata keçirmək hüququ verən lisenziyanı əldə etmiş bankdır. Xarici valyuta ilə əməliyyatlar həyata keçirən hüquqi və fiziki şəxslər rezidentlər (lat. *residens – (resi-clientis) – oturan, gələn*) və qeyri-rezidentlərə bölünür.

Azərbaycanın valyuta bazarında rezident və qeyri-rezidentlər fəaliyyət göstərir. Valyuta əməliyyatları cari (ödənişlə bağlı) və investisiyalı (kapitalın dövriyyəsi ilə əlaqədar) olur. Ölkədə valyutanın əsas tənzimləyici orqanı Mərkəzi Bankdır, valyuta nəzarətinin agentləri isə səlahiyyətli banklardır. İxracatçı üçün səlahiyyətli bankda valyuta hərəkətinin uçotu məqsədilə dərhal iki:

1. Transizt;
2. Cari valyuta hesabları açılır.

Tranzit valyuta hesabı malların (iş, xidmətin) ixracatından daxil olan valyuta ilə əməliyyatların uçotu üçün təyin edilmişdir.

Cari valyuta hesabı daxili valyuta bazarında əldə edilmiş valyutalarla əməliyyatların uçotu üçün təyin edilmişdir. Sövdələşmə pasportu – valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan, rezident və qeyri-rezident arasında bağlanmış müqavilədən götürülmüş məlumatlardan ibarət valyuta nəzarət sənədidir. Mərkəzi Bankın investisiya əməliyyatlarının həyata keçirilməsi yalnız Bank Nəzarət Komitəsinin icazəsi ilə baş verir.

TOD sövdələşməsi zamanı həmin gün üçün bank məzənnəsinə əsasən valyutanın konvertasiyası barədə ərizə verilir və bütün hesablaşmalar həmin günü həyata keçirilir.

TOM xidməti sövdələşmə imzalanana kimi bir gün əvvəl valyutanın alışı və satışı barədə müqavilə bağlamaq imkanı yaradır. Bu zaman bank sabahkı valyutanın konvertasiya məzənnəsinə bildirir.

SPOT xidməti əvvəlki xidmətlərə oxşardır. Lakin fərq ondan ibarətdir ki, qeydə alınmış məzənnə üzrə konvertasiya barədə sövdələşmə müştəri ilə bank arasında müqavilə bağlandığı vaxtdan sonra üçüncü gün həyata keçirilir.

2 . Valyuta məzənnəsi

Valyuta sisteminin vacib tərkib hissəsi valyuta məzənnəsidir. Belə ki, beynəlxalq valyuta münasibətləri dəyişərək müxtəlif ölkələrin valyutalarının qarşılıqlı dəyər nisbəti dəyişməlidir. Valyuta məzənnəsi müəyyən ölkənin pul vahidinin digərinin pul vahidi ilə ölçülən qiymətidir; müxtəlif ölkələrin pul vahidlərinin qarşılıqlı münasibəti və onun alıcılıq qabiliyyətinin müəyyənləşdirilməsidir.

Valyuta məzənnəsi zəruridir:

- əmtəə və xidmətlərlə ticarət və kapital və kreditin hərəkəti zamanı valyutanın qarşılıqlı mübadiləsi;

- dünya və yerli bazarda qiymətlərin, müxtəlif ölkələrin milli və xarici valyutada göstərilən dəyər göstəricilərinin müqayisəsi;
- xarici valyutadakı hesabların mütəmadi yenidən qiymətləndirilməsi.

Valyuta məzənnəsi milli və dünya iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı təsir sahəsini əks etdirir. Hər bir valyutanın əsas xarakteristikası onun milli təsərrüfatı çərçivəsində yaranır. Onların keyfiyyətə qarşılıqlı ölçülməsi beynəlxalq iqtisadi əməliyyatların gedişində baş verir və onda daxili və dünya qiymətləri ilə müqayisə olunur. Daxili qiymətlər daxili dəyər əsasında yaranır, dünya qiymətləri isə beynəlxalq dəyər əsasında. Müxtəlif ölkələrin əmtələri xarici iqtisadi dövriyyədə iştirak edərək milli qiymətdən azad olunur və çox hallarda dünya bazarı qiymətləri ilə satılır. Pulun əmtəə dəyərinin birbaşa ölçü vahidi olan milli bazardan fərqli olaraq, qiymətlərin beynəlxalq dövriyyəsi zamanı dəyər müxtəlif ölkələrdə formalaşır və milli pul vahidləri ilə qarşılıqlı əlaqəyə girir. Beləliklə, valyuta məzənnəsi milli pul vahidlərinin müqayisə yolu ilə milli dəyərləri və nisbi alıcılıq qabiliyyətinin dolayısı ilə müqayisə edilir. Təsərrüfat həyatının beynəlxalqlaşmasının genişlənməsi və dərinləşməsi yolu ilə milli dəyərlərin müqayisəsi daha böyük miqyasda baş verir.

Valyuta məzənnəsinə təsir edən amillərə daxildir:

- İqtisadiyyatın vəziyyəti: pulun alıcılıq qabiliyyəti, infilyasiya səviyyəsi, müxtəlif ölkələrdəki uçot dərəcələri; ödəmə balansının vəziyyəti; valyuta bazarının vəziyyəti və spekulyativ valyuta əməliyyatları; milli valyutanın beynəlxalq hesablaşmalarda istifadə səviyyəsi; valyuta məzənnəsinin dövlət tənzi;
- Milli və dünya bazarlarında valyutaya inam səviyyəsi

İdxal-ixrac əməliyyatlarının səmərəliliyi, bu və ya digər əmtəənin istehsalının məqsədəuyğunluğu, iqtisadiyyatın bu və ya digər sahəsinin inkişafının səmərəliliyi, ölkənin beynəlxalq əmək bölgəsindəki iştirakı bu faktorlardan asılıdır.

Xarici valyutanın vaxtaşırı milli valyutada qiymətləndirilməsi katirovka adlanır. Tarixən katirovkanın iki növü fərqləndirilir: birbaşa və dolaylı. Birbaşa katirovka

daha geniş yayılıb- bu zaman xarici valyutanın dəyəri milli valyutada göstərilir. Dolayı katirovkada isə, milli valyuta vahidi kimi qəbul olunur və onun dəyəri müəyyən sayda xarici valyutada göstərilir. Valyuta məzənnəsinin məğzi eyni olduğundan, hansı metoddan istifadə fərq etmir.

Valyuta rejimi ölkənin valyuta siyasəti, o cümlədən valyuta məzənnəsinin təyin edilmə formasını və metodunu xarakterizə edir. Dünya praktikasında tarixən milli pul vahidinin valyuta məzənnəsinin müəyyən edilməsinin fərqli metodları müəyyən edilib:

- Sikkə pariteti, qızılın çəki tərkibinin iki müqayisə edilən valyutada müqayisəsi;
- Vayuta səbəti bazası əsasında;
- Valyutaların alıcılıq qabiliyyətinin pariteti əsasında;
- Kross-məzənnələr əsasında.

Valyuta sisteminin elementi valyuta paritetidir. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada valyutalararası münasibət, monometallizm zamanı valyuta məzənnəsinin əsası sikkə pariteti idi – müxtəlif ölkələrin pul vahidlərinin metal (qızıl) tərkibinə münasibətidir. O valyuta pariteti anlayışı ilə üst-üstə düşürdü. Valyuta məzənnəsi qızıl paritetə əsaslanırdı və qızı əsaslarının hədlərində dəyişirdi. Lakin bu dəyişikliklər qızılın müstəqil alqı-satı fonunda nəzərəçarpan deyildi. Qızılın standartının ləğvi ilə qızı bazar müxanizmi aradan qalxdı.

Böyük kredit pullarının fonunda valyuta məzənnəsi getdikdə qızılın paritetində kəskin fərqlənmə başladı. Belə ki, qızıl dövriyyədən çıxmağa başlamışdı. 1934-1976-cı illərdə valyuta məzənnəsinin əsasında qızıl qiymətinin rəsmi miqyası və qızıl pariteti, qızılın kredit pullarındakı rəsmi qiyməti dururdu. Yamayka valyuta sisteminin təsbit olunması ilə ölkələr valyuta məzənnəsinin əsası kimi rəsmi qızıl paritetindən imtina etdilər. Müasir şəraitdə valyuta məzənnəsi valyuta paritetinə əsaslarını və onun ətrafında dəyişir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun nizamnaməsinə əsasən, valyuta paritetləri SDR-da və ya digər beynəlxalq valyuta vahidində müəyyən oluna bilər. Paritetlərin valyuta

səbətləri əsasında müəyyən edilməsi bir yenilik idi. Valyuta sərbətində milli valyuta sərbətə daxil olan bir sıra digər ölkələrin valyutaları ilə qarşılaşdırılır.

Valyuta sərbəti- bir valyutanın məzənnəsinin müəyyən digər valyutaların məcmusuna münasibətdə orta qiymətinin hesablanması metodudur. Bu metodla valyutanın alıcılıq qabiliyyəti, mübadilənin ümumi iqtisadi və siyasi şərtlərdən necə təsirləndiyi daha dəqiq hesablanır. Məzənnəsinin SDR valyuta sərbəti əsasında qurulması aşağıdakı mərhələlərdə ehtiva edir:

- 1) Valyuta sərbətinin tərkibinin müəyyənləşdirilməsi- yəni məzənnənin hansı valyutalara münasibətdə hesablanması;
- 2) Hər bir valyutanın sərbətdəki çəkisinin müəyyənləşdirilməsi (onların idxal və ixrac həcminə münasibətdə çəkisiə müvafiq olaraq)
- 3) Müvafiq valyutanın vahidlərində valyuta komponentlərinin müəyyənləşdirilməsi (valyuta sərbətində onun çəkisinin və gər məzənnə dollar münasibətdə müəyyən olunursa, məzənnənin dollara münasibətdə son üç aydakı orta bazar məzənnəsi)
- 4) Məzənnə dollar münasibətdə müəyyənləşdirilsə, valyutanın dollar münasibətdə məzənnəsinin müəyyənləşdirilməsi:
- 5) Valyuta komponentlərinin dollar (və ya digər valyuta) ekvivalentyntinin hesablanması. Adətən valyuta komponentinin valyuta məzənnəsinə vurulması və ya bölünməsi yolu ilə hesablanır.

Azərbaycan manatının valyuta məzənnəsinin hesablanması Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət balansını, xarici hesablaşmalarda istifadə olunan xarici valyutaların məzənnələri, ixrac məhsullarının həcmi barədə məlumatlar, yerli və dünya bazarındakı qiymətlər və sair əsasında aparılır.

Azərbaycan manatının xarici valyutalara münasibətdə məzənnəsi Azərbaycan Mərkəzi Bankının qaydaları əsasında müəyyən olunur. Bu qaydalar aşağıdakıların müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutur:

- Azərbaycan manatının sərbəst dönərli və məhdurd dönərli xarici valyutalara münasibətdə rəsmi məzənnəsi

- Azərbaycan manatının ABŞ dollarına və Rusiya rubluna münasibətdə məzənnəsinin fiksinq nəticələri üzrə müəyyən olunması: Bakı Fond Birjasında aparılan dollar və rubl alqı-satqılarının nəticələri üzrə. ABŞ dollarının başqa valyutalara kross-məzənnəsi əsasında belarus rublunun həmin valyutalara münasibətdə rəsmi məzənnəsi (kross-məzənnə digər mərkəzi bankların Azərbaycan Mərkəzi Bankına verdiyi məlumatlar və ya Röyters agentliyinin məlumatları əsasında müəyyənləşdirilir)
- Azərbaycan Mərkəzi Bankının katirovka olunan xarici valyutaları həmin məzənnə ilə alınıb satmaq öhdəliyi olmadan rəsmi məzənnə.

2000-ci ilin sentyabrından Azərbaycanda valyuta bazarının bütün seqmentləri üzrə vahid məzənnəyə keçildi. Məzənnə real tələb-təklif əsasında formalaşır. Buna qədər müxtəlif məzənnələr vardı- rəsmi, bazar, qeyri-bazar, nağdsız dövriyyə və.sair. Rəsmi məzənnə orta bazar məzənnəsindən aşağı idi və təsərrüfat subyektlərinin məcburi şəkildə rəsmi məzənnə ilə satmaq öhdəliyi mənfi nəticələr verirdi: xarici valyutanın ölkəyə daxil olmaı azalırdı, valyuta bazarında kəsr yaranırdı, əməliyyatlar xaricə və ya qara bazara köçürülürdü, ixracçı müəssisələr zərərlə işləyirdi və sair. Azaldılan rəsmi məzənnə iqtisadiyyatın real tələblərinə cavab vermirdi- ümumidaxili məhsul, əhalinin gəliri və.sair

Vahid məzənnə şəraitində mümkün mənfi təsirlər lokallaşır. Mərkəzi Bankın əsas məqsədi məzənnəni bazar iqtisadiyyatı yolu ilə, onu tənzimləməklə dəstəkləməkdir.

3 . Valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsi və konvertasiya

Valyuta tənzimlənməsi- beynəlxalq hesablaşmaların və valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarının dövlət tərəfindən müəyyən olunmasıdır. Birbaşa valyuta tənzimlənməsi qanunvericilik aktları vasitəsilə, dolayısı valyuta tənzimlənməsi isə bazar iqtisadiyyatı agentlərinin davranışına iqtisadi, o cümlədən maliyyə-kredit üsulları ilə təsir göstərmək yolu ilə həyata keçirilir. Valyuta tənzimlənməsi milli, beynəlxalq və regional səviyyədə reallaşır. Dövlətlər səviyyəsində valyuta

tənzimlənməsi Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank, valyuta (maliyyə) nəzarəti orqanları tərəfindən aparılır. Azərbaycanda valyuta tənzimlənməsini həyata keçirən əsas orqan Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankıdır. Mərkəzi Bank Valyuta təznimi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununa əsasən valyuta tənzimlənməsi sahəsində aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Azərbaycan Respublikasında xarici valyutanın və xarici valyutada qiymətli kağızların tədavülü qaydasını müəyyən edir;
- Valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsinə dair normativ aktlar qəbul edir;
- Rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında xarici valyuta ilə və xarici valyutada qiymətli kağızlar əməliyyatlar aparılması qaydalarını, habelə Azərbaycan Respublikasında qeyri-rezidentlərin milli valyuta ilə və milli valyutada qiymətli kağızlarla əməliyyatlar aparması qaydalarını müəyyən edir;
- Rezidentlərə məxsus xarici valyuta əməliyyatlarının və xarici valyutada qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasına məcburi köçürülməsi, gətirilməsi və göndərilməsi qaydasını, habelə Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında rezidentlər tərəfindən xarici valyuta hesablarının açılmasının hal və şərtlərini müəyyən edir;
- Valyuta əməliyyatları aparmaq üçün banklara və digər kredit təşkilatlarına lisenziya verilməsinin ümumi qaydalarını müəyyən edir və onlara bu məqsədlə lisenziyalar verir;
- Valyuta əməliyyatları üzrə uçotun, hesabatın, sənədləşmənin və statistikanın vahid formalarını, habelə onların təqdim oluması qaydasını və müddətlərini müəyyən edir;
- Qəbul edilmiş beynəlxalq standartlar əsasında Azərbaycan Respublikası üzrə valyuta əməliyyatlarının statistikasını hazırlayır və dərc edir.

Dövlət tənzimlənməsi valyuta münasibətlərinin bazar tənzimlənməsinin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasına və sabit iqtisadi artımın, tədiyə balansının tarazlığının, işsizliyin və inflyasiyanın səviyyəsinin aşağı salınmasının təmin edilməsinə yönəlmişdir. O, valyuta siyasətinin köməyi ilə həyata keçirilir. **Valyuta siyasəti** ölkənin cari və strateji məqsədlərindən asılı olaraq həyata keçirilən

beynəlxalq valyuta münasibətləri sferasında tədbirlər kompleksidir. Hüquqi cəhətdən valyuta siyasəti valyuta qanunvericiliyi ilə və ölkələr arasında valyuta sazişləri ilə rəsmiləşdirilir.

Valyuta məzənnəsinin səviyyəsinə təsir göstərmək üçün istifadə edilən dövlət tədbirlərinə aşağıdakılar aiddir: valyuta müdaxilələri; diskont siyasəti; proteksionist tədbirlər.

Valyuta müdaxiləsi mərkəzi bankın valyuta bazarında aparıcı xarici valyutalara qarşı milli pul vahidinin alqı-satqısı üzrə həyata keçirdiyi əməliyyatlardır.

Valyuta müdaxilələrinin məqsədi müvafiq valyuta məzənnəsinin, müxtəlif valyutalar üzrə aktiv və passivlərin balansının və ya valyuta bazarı iştirakçılarının gözləntilərinin səviyyəsinin dəyişdirilməsindən ibarətdir. Valyuta müdaxilələri mexanizminin təsiri ticarət müdaxilələrinin təsirinin analoquunu təşkil edir. Müdaxilələr üçün bir qayda olaraq rəsmi valyuta ehtiyatlarından istifadə edilir.

Diskont siyasəti mərkəzi bank tərəfindən faiz dərəcəsinin dəyişdirilməsidir. Bu zaman daxili bazarda kreditin dəyərində təsir etmək yolu ilə (bununla da kapitalın beynəlxalq hərəkətinə) valyuta məzənnəsinin səviyyəsi tənzimlənir. Son illərdə valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi üçün onun əhəmiyyəti getdikcə azalır.

Proteksionist tədbirlər ölkə iqtisadiyyatının müdafiəsinə, bu halda isə milli valyutanın müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlərdir. Ona ilk növbədə valyuta məhdudiyyətləri aiddir. **Valyuta məhdudiyyətləri** rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin valyuta və ya digər valyuta dəyərliləri ilə əməliyyatlarının qanunvericilik və inzibatçılıq yolu ilə qadağan edilməsi və ya reqlamentləşdirilməsidir. Valyuta məhdudiyyətlərinə aşağıdakılar aiddir: valyuta blokadası; xarici valyutanın sərbəst alqı-satqısına qadağa; beynəlxalq ödəmələrin, kapital hərəkətinin, gəlirin repatriasiyasının, qızıl və qiymətli kağızların hərəkətinin tənzimlənməsi; xarici valyutanın və digər valyuta dəyərlilərinin dövlətin əlində təmərküzləşməsi.

VM – valyuta siyasətinin formalarından biridir. Valyuta məhdudiyyətinin ölkənin valyuta qanunauyğunluğunun vasitəsilə təsbiti, dövlətlərarası tənzimləmə obyektidir deməkdir.

Valyuta məhdudiyyətləri müxtəlif məqsədlərə xidmət edir.

- ödəniş balansının bərabərliyi,
- valyuta kursunun bəyənilməsi,
- cari dövlət və strateji tapşırıqların həlli üçün valyuta sərvətlərinin təmərküzləşməsi.

Valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsi – valyuta sərvətinə dair sövdələşmələrin və valyuta şərtlərinin icrası qaydalarının və hesablaşmalarının qanunlaşdırılmasını təmin edən dövlətin fəaliyyət dairəsidir. Dünyanın bir sıra ölkələri valyuta tənzimlənməsinin köməyi ilə valyuta əməliyyatlarını, valyutanın göndərişi və qəbulunu, tədiyyə balansının tarazlığını və valyutanın sabitliyini saxlamaq məqsədilə – valyuta vəsaitinin ölkənin sərhədlərindən kənara (xarici ölkələrə) köçürülməsinə, dövlət tərəfindən nəzarət olunmasına çalışır.

İqtisadi böhran dərinləşdikcə valyuta tənzimlənməsi prosesinin genişləndirilməsi ənənəsi özünü daha çox büruzə verir. Bir çox ölkələrdə valyuta vəsaitinin xarici dövlətlərə ötürülməsi ilə əlaqədar müəyyən hədd təyin olunur. Xarici ölkələrin hüququ şəxslərinə kredit verilməsinin xüsusi sistemi formalaşmışdır. Valyuta tənzimlənməsi normativ xassəyə malikdir. Yəni əsas etibarilə VT-si beynəlxalq valyuta sazişlərinin və normativ sənədlərin nəşri ilə bağlı həyata keçirilir. Bir çox ölkələrin ekspertləri ödənəcək vəsaiti xarici valyutaya çevirərək müəyyən banklarda depozitə qoymağı tələb edir.

Valyuta tənzimlənməsinin zəruriliyi valyuta riskinin minimallaşdırılması ilə bağlıdır. Belə ki, 1996-cı ilin yanvar ayında bank nəzarəti üzrə Bazəl Komitəsi valyuta risklərinin müəyyənləşdirilməsinin yeni metodologiyasını hazırlamışdır.

İstənilən valyuta sisteminin baza elementi **valyuta** hesab edilir. Valyuta deyəndə yeni növ pul deyil, onların funksiya göstərməsinin xüsusi üsulu başa düşülür ki, bu zaman da milli pullar beynəlxalq ticarət, kredit, ödəmə-hesablaşma əməliyyatlarını əhatə edir. Statusuna görə valyutaları aşağıdakı növlər üzrə təsnifləşdirirlər:

- milli (ölkənin qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş pul vahidi, buraxıldığı ölkənin ərazisində qanuni ödəmə vasitəsi);
- xarici (digər ölkələrin valyutalarında ifadə olunmuş əskinaslar, monetlər və tələblər, digər ölkələrin ərazilərində qanuni ödəmə vasitələri);
- beynəlxalq şərti (XİH);
- regional (avro);
- avrovalyuta (üçüncü ölkələrin hesablaşmalarında iştirak edən və emitent-ölkənin maliyyə orqanları tərəfindən nəzarət edilməyən valyutalar).

Özünün maddi formasına görə bütün valyutalar nağd və nağdsız valyutalara bölünürlər. Nağd valyutalar beynəlxalq hesablaşmalar zamanı real olaraq bir ölkədən digərinə aparılmalıdır, qorunmalıdır, saxlanmalıdır, yəni onun faktiki hərəkəti baş verməlidir. Nağdsız valyutalar isə beynəlxalq hesablaşmalar zamanı yalnız nominal olaraq hərəkət edirlər, onları bir bank hesabından digər ölkədəki bank hesabına köçürürlər.

Milli valyutanın konvertasiyası qabiliyyəti- dövlətin müdaxiləsi olmadan onun xarici valyutaya və geriyyə mübadilə edilməklə sərbəst çevrilməsidir. Pul mütləq vasitəçi rolunda xarici iqtisadi fəaliyyəti formalaşmasının inkişafına xidmət edir və beynəlxalq əmtəə mübadiləsinin bütün səhələrində iştirak edir. Valyutaların konvertasiya edilməsi mexanizmi ilə beynəlxalq ödəniş vasitəsi problemi və bir dövlətin valyutasının digərinin ərazisində istifadə edilməsi problemini aradan qaldırır.

Ölkə daxilində və dünya miqyasında yalnız eyni dəyərli qızıla əsaslanan pul dövriyyəsi özündən dövrilik mexanizmi ehtiva edər və bir valyutadan digərinə

keçid üçün heç bir xüsusi vasitə və mübadilə metodları tələb etməzdi. Azad və qeyri-məhdud konvertasiya öz-özlüyündə nəzərdə tutulmuş olardı.

Qızılın puldan ayrılması, banknotların qızıla sərbəst dəyişdirilməsinin dayandırılması, kağız pul və kredit pullarına əsaslanan pul sisteminin işə salınması ilə vəziyyət köklü surətdə dəyişdi. 1929-1933-cü illərdəki dünya iqtisadi böhranı bütün dünya ölkələrinin valyuta sisteminə qarışısızalmaz təsir etdi və valyutaların konvertssiya edilmə qabiliyyətini əsl problemə çevirdi.

Milli valyutaların konvertasiya olunmasına keçməsi kifayət qədər özünəməxsus bir proses oldu. Bunun üçün müəyyən iqtisadi zəmin yaradılmalıdır: idxal-ixrac əməliyyatları inkişaf etməli, rəsmi qızıl valyuta ehtiyatları formalaşmalı, inflyasiyanın qarşısı alınması, dövlət büdcəsinin kəsirləri azaldılmalı, ödəmə balansı azaldılmadı, ölkənin xarici borcu idarə olunmalı, ölkədəki sosial-iqtisadi vəziyyət stabil olmalıdır.

Ən arzuolunan variant lazımi şərait yarandıqca sərbəst konvertasiya tədricən keçməkdir. Lakin volyuntarist (qəfil) variant da mövcuddur. Bu halda milli valyutanın məzənnəsi dərhal düşür, rəsmi valyuta ehtiyatları tükənir, idxal bahalaşır, inflyasiya güclənir, xarici borc ödənərkən valyuta itkisi artır.

Konvertasiya edilən valyutaya keçid problemlidir və seçim məsələsidir: konvertasiya edilən mərhələləri, kimin üçün nəzərdə tutulması (rezident və reyri-rezident), əməliyyatların növü, valyuta məhdudiyyətlərinin lüzumluluq dərəcəsi.

Valyuta siyasəti aləti kimi bir sıra dövlətlər zaman-zaman valyuta məhdudiyyətlərindən istifadə edirlər: rezident və qeyri-rezidentlərin valyuta və digər valyuta dəyərliləri ilə əməliyyatlarının qanuni və inzibati qadağası, məhdudlaşdırılması və reqlamentləşdirilməsi.

- Valyuta məhdudiyyətlərinin məqsədləri;
- Ödəniş balansının bərabərləşdirilməsi;
- Valyuta məzənnəsinin saxlanılması;
- Valyuta dəyərlilərinin dövlətin əlində cəmləşdirilməsi

Valyuta məhdudiyyətlərinin prinsiplərinin tətbiqi nəzərdə tutur: beynəlxalq ödənişlərin və kapital köçürülməsinin, qızılın hərəkətinin, qiymətli kağızların tənzimlənməsi; xarici valyuta və digər valyut dəyərlilərin sərbəst alqı-satqısının məhdudlaşdırılması və ya qadağası; valyuta əməliyyatlarının mərkəzləşdirilmiş qiymətli kağızlarla aparılması; valyuta əməliyyatlarının lisenziyalaşdırılması; valyuta hesablarının tam və ya qismən doldurulması, valyuta məzənnələrinin çoxluğu və sair.

Valyuta məhdudiyyətlərinin iki əsas tətbiq sahəsi fərqləndirilir: ödəniş balansının cari əməliyyatları (ticari və qeyri-ticari əqdlər) və maliyyə əməliyyatları (kapitalın, kreditlərin və digər transferlərin hərəkəti). Konvertasiya edilmə dərəcəsi ölkədəki valyuta məhdudiyyətlərinin həcmi və sərtliyinə tərs-mütənasibdir və valyuta mübadiləsinin və beynəlxalq əqdlər üzrə ödənişlərin həyata keçirilməsi imkanlarını azaldır.

Valyuta məhdudiyyətlərindən asılı olaraq konvertasiyanın bir neçə rejimi fərqləndirilir. Belə ki, konvertasiya qabiliyyəti xarici və daxili ola bilər. Xarici konvertasiya zamanı eyni dövlətlərin rezidentləri- hüquqi və fiziki şəxsləri- xarici ölkə valyutasından istifadə edə bilməz, lakin ölkə daxilində pulla qeyri-rezidentə hesablaşma məqsədilə xarici valyutada köçürə bilərlər. Bu xarici investorların aktivliyini stimullaşdırır, kapitalın repatriasiya problemini və əldə olunan gəlirin ölkədən çıxarılması problemini aradan qaldırır; həmin valyutaya bu və ya digər dərəcədə sabit beynəlxalq tələb yaranır və ölkənin valyuta məzənnəsinə və valyuta vəziyyətinə müsbət təsir edir. Qeyri-rezidentlər valyutadan sərbəst istifadə edə bilərlər, yəni onu xaricə apara bilər, onunla lazımı əmtəələr ala bilər və ölkə ixracını artırma bilərlər. Belə rejim daha az iqtisadi və maliyyə dəyişiklikləri tələb edir, çünki qeyri-rezident valyuta sahibləri adətən rezidentlərə münasibətdə çox azdır.

Daxili konvertasiya rejimində ölkənin rezidentləri daxili valyutanı sərbəst şəkildə xarici valyutaya dəyişə bilərlər, lakin qeyri-rezidentlərin belə hüququ yoxdur. Daxili konvertasiya həm hüquqi, həm də fiziki şəxslərə tətbiq edilə bilər. Bu ola

bilər: milli valyutanın xarici valyutaya dəyişdirilməsinə məhdudiyətin aradan qaldırılması, o cümlədən xaricə gedərkən; milli valyutaya xarici əmtəələrin alınmasına hüquq verilməsi və. sari.

Konvertasiya edilmə dərəcəsinə görə azad və məhdud konvertasiya edilən valyutalar fərqləndirilir.

Sərbəst konvertasiya edilən valyuta- xarici valyutalara sərbəst və qeyri-məhdud konvertasiya edilən valyutadır. O tam daxili və xarici dönərliliyə malikdir, yəni eyni mübadilə rejimindədir. Sərbəst konvertasiya olunan valyutanın tətbiq dairəsi gündəlik xarici iqtisadi əməliyyatlarla əlaqədar cari əməliyyatlara (xarici ticarət dövriyyəsi, qeyri-ticari ödənilər, xarici turizm) və həmçinin xarici kreditlərin və ya xarici investisiyaların hərəkəti üzrə əməliyyatlara tətbiq olunur. Bu rejim bütün hüquqi və fiziki şəxslərə tətbiq olunur və bütün regionları əhatə edir. Konvertasiya edilən valyutanı emissiya edən ölkə dünya əmək bölgüsündən yararlanmaq üçün hesablaşmalarda məhdudiyət tətbiq etmir, ölkə iqtisadiyatını dünya ticarətinə açır. Lakin belə valyuta dünya valyutası rolunu oynamır, yəni ondan heç də həmişə beynəlxalq ödənişlərdə və əmtəələrin alınmasında, depozit toplanmasında istifadə oluna bilməz. Belə qabiliyyətlə müəyyən dərəcədə ehtiyat sərbəst dönərli valyutalar malikdir. Bunlar möhkəm maliyyə potensialına malik və güclü bank sistemi olan inşaf etmiş ölkələrin valyutaları olur. Xarici ölkələrin mərkəzi bankları beynəlxalq hesablaşmalarda istifadə edilmək üçün bu valyutalarda ehtiyatlar saxlayır .

Bəzən sərbəst dönərli valyuta dünya praktikasında beynəlxalq hesablaşmalar üçün ümumi qəbul olunmuş valyuta kimi işlənir. Bu halda emitent dövlət passiv ticarət və ödəmə balansına malik olsa da, bu onun üçün təhlükəli deyil və daxili iqtisadiyyat üçün mənfi nəticələr doğurmur. Ölkənin ödənişlərindəki fərqi onun özünün milli pulu ilə örtülə bilməsidir. Bu hallarda beynəlxalq ödəmə dövriyyəsinə iştirak etdikcə əmtəə çatdırılması tələbi ilə və ya xarici valyutaya dəyişdirilməsi üçün qayıtmır.

Məhdud dönərli valyutalı ölkələrdə dövlət valyuta məhdudiyyətlərindən istifadə edir. Xarici iqtisadi dövriyyənin müəyyən əməliyyatlarına və ya valyutanın müəyyən sahiblərinə dönərlilik tətbiq olunmur. Müəyyən dövlətlərə və ya dövlətlər qrupuna münasibətdə də məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər. Hansı istiqamətlərdə hansı əqdlərin və kimlərə münasibətdə həyata keçirilməsindən asılı olaraq ən müxtəlif variantlar mümkündür. Valyuta məhdudiyyətinin səbəbi ola bilər: xarici borcalmanın təsiri; ödəniş balansının mənfi saldosu; xarici valyuta qıtlığı; iqtisadiyyata digər mənfi təsirlər.

Milli valyutanın sərbəst dönərliliyinə keçilməsi milli və dünya təsərrüfatları arasında geniş münasibətlərin formalaşması, bu iqtisadiyyatların dərin inteqrasiyası prosesinin nəticəsidir.

Milli valyuta dönərliliyi ölkədə aşağıdakıları təmin edir:

- İstehsalçının həm daxildə, həm də xaricdə daha əlverişli xammal bazasına və satış bazarına çıxışı;
- Xarici sərmayenin cəlbi və xaricə sərmayə qoyulması üçün daha yaxşı imkanlar;
- Milli müəssisələrin dəyişən şəraitə öyrəşməsi və xarici rəqabətin təsiri altında daha səmərəli, çevik və şəraitə uyğunlaşma qabiliyyəti əldə etməsi
- Milli istehsalın keyfiyyət, qiymət və kəmiyyət baxımından dünya standartlarına uyğunlaşması;
- Milli valyutada beynəlxalq hesablaşmaların aparılması;
- Xarici ölkələrlə aparılan iqtisadi əməkdaşlığın nəticələrinin mötəbər qiymətləndirilməsi
- Valyuta ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması

Milli valyutanın dönərli olması üçün ölkə iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı olmalıdır, onə görə ki, o, pul sahiblərinin sərbəst iradə ifadəsinə əsaslanır. Milli valyutanın sərbəst konvertasiya edilməsi üçün lazımi şərtlər və zəmin hazırlanmalıdır. Bunlara aiddir: iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi və bazar münasibətlərinə keçir; milli ixracın rəqabət qabiliyyəti; istehsal və valyuta bazarı vasitələrinin real bazarı; qiymət əmələgəlmədə islahatlar aparılması və daxili

qiymətlərin dünya qiymətlərinə yaxınlaşması; maliyyə sahəsinin sağlamlaşdırılması və maliyyə axınının möhkəmləndirilməsi; kifayət qədər maliyyə ehtiyatı; real valyuta məzənnəsi; valyuta məhdudiyyətlərinin tədricən aradan qaldırılması və sair.

Nəticə:

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı getdikcə, sabitlik təmin olunması ilə əlaqədar, bank sistemində də köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, ölkəmiz yeni müstəqilliyə nail olduğu dövr ilə müqayisədə müasir valyuta əməliyyatlarında liberallaşma, həm də kütləvilik nəzərə çarpmaqdadır. Xarici investisiyaların cəlb edilməsinin baza amilləri sırasına həmçinin *liberal valyuta siyasəti* də aid edilir. Bu siyasət investora milli valyutada əldə etdiyi gəliri asanlıqla istədiyi valyutaya çevirmək imkanı yaradır.

Son illər banklarda nizamnamə kapitalını yaradan pul vəsaitlərinin tərkibində xarici valyuta, eləcə də qiymətli kağızlar artmaqdadır

Trast əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı banklar müştərinin xarici valyuta ilə olan hesablarına xüsusi diqqət yetirir. Adətən belə hesablarda olan vəsaitlərin daha sabit valyutaya çevrilməsi tövsiyə edilir (məsələn, 50% ABŞ dolları, 30% - EURO, 20% - funt sterlinq). Bu növ diversifikasiya bu və ya digər valyutanın məzənnəsinin kəskin şəkildə dəyişməsi ilə bağlı olan itkilərin qarşısını almağa imkan verir. Hesablaşmaların aparılmasının asanlaşdırılması üçün bir çox banklar müştərilərin bütün valyutalarda olan vəsaitlərini ümumi şəkildə qəbul edilmiş vahidə çevirir. Müştərinin depozit valyutasının seçimi haqqında banka xüsusi tapşırıq vermədikdə onun hesabına xarici valyutada daxil olan məbləğlər istənilən valyutaya çevrilir.

Valyuta bazarının tipindən asılı olmayaraq, valyuta sazişlərinin böyük hissəsi (85-95%) ya valyuta əməliyyatlarını həyata keçirməyə müvəkkil edilmiş bankların

adından, ya da birbaşa olaraq onlar tərəfindən həyata keçirilir.

Müasir valyuta bazarının funksiya göstərməsinin texniki tərəfinə gəldikdə isə onu banklar arasında valyuta ilə ticarət üzrə teleks, teleqraf, telefon, İnternet və digər əlaqələrin məcmusu kimi görmək olar. Bunun üçün bazarın iştirakçısı olan bütün banklar öz aralarında səmərəli və etibarlı rabitə kanallarına, operativ informasiya təminatına malik olmalıdırlar. İnformasiyanın alınması sürəti və tezliyi əməliyyatların müvəffəqiyyətlə başa çatmasında xüsusi, çox zaman isə həlledici rol oynayır.

Valyuta bazarlarında valyutanın alqı-satqısı ilə bağlı olan əməliyyatlar həyata keçirilir. Nəticədə milli və xarici valyutanın və ya iki xarici valyutanın mülkiyyətçilərinin dəyişməsi baş verir. Borcların verilməsi və xarici valyutada hesablaşmaların aparılmasını da valyuta əməliyyatlarına aid edirlər. Valyuta əməliyyatlarının əsas növləri valyutaların dərhal təqdim edilməsi ilə həyata keçirilən sazişlər və müddətli sazişlərdir. Son illərdə müddətli sazişlərin yeni növlərinin – svop, opsiyon, fyuçers əməliyyatlarının həcmi sürətlə artmışdır.

Ədəbiyyat:

1. M.M.Sadiqov, E.Ə.Balayeva, Ş.Ü.Həmişəyeva –“Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2003

2. R.A.Bəşirov- “Bank işi”, Bakı-2007
3. R.Əsgərova- “Pul, Kredit və Banklar”, Bakı-2007
4. Z.Məmmədov- “Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2001
5. M.M.Bağirov- “Bank və bank əməliyyatları” (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı-2003
6. E.M.Sadiqov- “Bank əməliyyatları” , Bakı 2010
7. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 10 dekabr 2004-cü il.
8. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 16 yanvar 2004-cü il.
9. Z.Məmmədov- “Pul,Kredit və banklar”(Dərslik), Bakı-2006